

„Amikor Éva Ádámában volt, nem volt halál...” (NHC II,3) - Női és férfi identitás a valentiniánus gnózisban

Szűcs Bernadett

Tudományos kutatómunkám tárgya az egyik legnagyobb hatású ókeresztény gnóosztikus irányzat, az alapítóról, Valentinoszról (kb. i.sz. 100–160) elnevezett valentiniánus iskola forrásszövegeinek jellegzetes elemének, az ősegység képzetének vizsgálata, amely az emanáció során női-férfi (hímnős) párokra bomlik. Egy olyan egzegetikai rendszerrel van tehát dolgunk, ami bár dualisztikus, monizmuson alapszik. A valentiniánus irányzat képviselői számos témában fejtették ki álláspontjukat, legyen szó akár kozmogóniáról/kozmológiáról, anthropogóniáról, a bűn/bűnbeesés mibenlétéről vagy éppen eszkhatológiáról. Ezek egyrészt szervesen kapcsolódnak egymáshoz, másrészt mindegyikükben komoly jelentősége van a nőiség-férfiség kettősének. Egy példával megvilágítva: Valentinosz (és tanítványai) gnózisa alapvetően egy megváltástani anthropológia, amelynek egyik sarkalatos pontja, hogy az egység helyreállítása, azaz a valentiniánus hagyományhoz közel álló szövegek (ld. pl. Valentiniánus töredék [NHC XI, 2]) által Első Atyának, Legkorábbi Kezdetnek, Mélységnek stb. nevezett Aiónba történő visszatérés csak a Megváltó eljövételével válik lehetségessé. Nélküle ugyanis nő és férfi elkülönülése – amelyet a valentiniánus egzegézis szerint Éva okozott azzal, hogy egyrészt nem a nászkamrában egyesült Ádámmal, másrészt a kígyóval követett el házasságtörést – nem hozható helyre, így a sokaságból, ami férfi és női dualizmusokban fejeződik ki, nem volna lehetséges visszatérni az Egységbe, azaz az Atyába. A valentiniánus eszkhatológiában tehát a különvált nemek egyesíthetők, miáltal megszűnik a halál, és egyfajta androgün egység valósul meg, amit úgy vélem, az is alátámaszt, hogy néhány ehhez az irányzathoz sorolt forrásszöveg tanúsága szerint (pl. Névtelen Levél 5, 3) az Első Atya maga is hímnős.

Bár annak vizsgálatára, hogy a női és férfi identitásnak milyen szerepe van a valentiniánus gnózisban alapvetően az a motívum irányította a figyelmet, miszerint a nőnek vissza kell térnie a férfiba, a forrásszövegek vonatkozó egységeinek alaposabb tanulmányozása során egy jóval markánsabb álláspont is kimutatható, mégpedig, hogy a nőnek nemcsak vissza kell térnie a férfiba, hanem férfivá is kell válnia ahhoz, hogy lelke az égi szférába emelkedhessen (ld. pl. Alexandriai Kelemen, Excerpta ex Theodoto, 21. szemelvény). Mindkét koncepcióra találunk egyéb párhuzamokat is a keresztény gnóosztikus, valamint az apokrif korpuszban, ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy milyen elképzelések húzódnak meg a háttérben. Ennek feltérképezéséhez elengedhetetlen megvizsgálni a vonatkozó – kronológiai szempontból szóba jövő – görög filozófiai műveket (pl. Platon: Timaios, Symposium 189C–193D; Alexandriai Philón: Her. 232–233 és 236; Opif. 69; 139; 151–152), illetőleg az olyan kortárs teológiai munkákat, mint amilyen az Órigenész De Principiis-ében található apokatastasis pantón, azaz a mindenk helyreállításának tana. Az ezen a ponton felmerülő kérdések tehát egyrészt annak tisztázására irányulnak, hogy minek köszönhetően jelenhet meg egy szövegkorpuszon belül két koncepció, amely a nemek egymáshoz való viszonyában minőségi eltérést eredményez, illetőleg, hogy a férfivá válás egészen pontosan miben ragadható meg, milyen lelki

irányultságban történő változást feltételez. Hipotézisem szerint az érzékelés felől a gondolkodás felé történő elmozdulásról lehet szó, philóni fogalmakkal élve az alogos psychéből a logiké psyché (nous) felé haladás lehet a cél, amelyek közül utóbbi egy tipikusan férfiséghez rendelt minőség.

Módszertani szempontból elengedhetetlen az összehasonlító elemzés alkalmazása, mivel nemcsak a keresztény gnózishoz sorolt egyéb szövegeket, hanem a görög filozófiai alkotásokat, a biblikus hagyományt, valamint az ókori vallások (egyiptomi és görög-római) teológiai elképzeléseit is célszerű tanulmányozni, mivel Valentinosz Egyiptomban született és életének első felében Alexandriában tanult (ld. Epiph. Pan. I. 31, 2,2), ahol lehetősége volt megismerkedni a felsorolt hagyományokkal, amelyek több ízben is nyomot hagytak munkáiban (ld. pl. az ogdoádokban kifejeződő kozmogóniai elképzelést).

Összességében tehát a valentiniánus (keresztény) gnosztikus irányzat nőiség-férfiség viszonyát kívánom behatóbban vizsgálni kitérve ez e korpuszban fellelhető kettős és voltaképpen némileg egymásnak ellent is mondó koncepciók létének magyarázatára, amelyeknek van kozmogóniai, bibliai egezetikai és eszkhatólógiai vetülete is.